

М. ПЕРОВИЌ

М. ДРАГУТИНОВИЌ

СОВРЕМЕНАТА ИСТОРИЈА ВО НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА И ГИМНАЗИИТЕ ВО НАШАТА ЗЕМЈА

I

На современата (пovoена) историја, односно на најзначајните актуелни настани во светот и кај нас, наставните програми за историја секогаш им посветувале подолго внимание. Тоа е и логично, бидејќи современите движења претставуваат продолжение на настаните во минатото, тие се условени од минатото и можат да се разберат и објаснат само низ историскиот континуитет. Една од клучните општествени задачи на историската наука, а особено на историјата како наставен предмет, е таа што низ научното објаснување на историските настани, појави и процеси треба подобро да се разберат, да се сфатат и да се објаснат и современите општествени случувања. Во таа смисла секогаш ќе биде правилно и оправдано тврдењето што го рекол славниот латински филозоф, говорник и писател Цицерон — „Historia est magistra vitae“.

Големото образовно и воспитно значење на современата (пovoена) историја го истакнуваат сите наши наставни програми. Како една од задачите на наставата по историја секаде (во различни варијанти) се истакнува (како во програмата за гимназиите во СР Црна Гора од 1965 година) дека задачата на наставата по историја е „учениците да ги оспособи, врз основа на проучувањата и познавањата на историските појави, да можат самостојно да ги сфаќаат современите настани во светот и неминовноста на социјализмот“.

Оваа, во својата суштина, правилна и класно-марксистичка заснована теза нема ништо заедничко со вулгарното сфаќање на прагматизмот. Таа треба да овозможи наставата по историја да го обезбеди и познавањето на минатото и да го олесни на нашите воспитаници вклучувањето на современите настани. Таа инсистира

ра на активноста наместо неутрализмот, на свесната социјалистичка ангажираност наместо пасивното набљудување на општествените настани. Но прокламирањето на оваа задача во нашите наставни програми не значи дека тие оваа теза најуспешно ја разработуваат низ конкретните содржини. Иако во тој поглед постојат чувствителни разлики во одделните програми, сепак може да се каже дека деловите на програмата посветени на повоената историја се оптоварени со повеќе недостатоци отколку деловите на постарата историја. Дел од тие недостатоци објективно е условен, но добар дел произлегува од сè уште недоволното сфаќање на значењето на овој материјал за образование и воспитување на нашите ученици.

Извесно влијание на недоволното сфаќање на значењето на современата историја прави и фактот дека современите настани малку се обработуваат од страна на историчарите научници. Меѓу нашите научници преовладува мислењето дека проучувањето на современите настани е задача на политичарите и социолозите, а дека историчарите — научници немаат тука што да бараат. Всушност, ваквото сфаќање не е ништо друго туку една варијанта на таканаречената теорија на дистанцата која ја негуваат граѓанските историчари, но која на овој или оној начин не е туѓа ни на некои историчари — марксиста. По теоријата на дистанцата мала оддалеченост од настаните ја оневозможува работата на мирното, објективно и сестрано истражување. Додека се настаните уште во развој, тие се оптоварени со тековни политички настани, историските извори се недоволно достапни, а актерите во политичките настани ги спречуваат истражувачите проблемите да ги обработуваат сестрано и критички и новите појави, настани и процеси во развојот на човековото општество верно да ги реконструираат.

Прагматизмот во сфаќањето на историјата неоспорно постои, но тој не е карактеристичен само за поновата историја. Тој исто така може да дојде до израз и во проучувањето на постарите епохи на човековото минато. Освен тоа секој историчар припаѓа на одредено општество, на одредена класа и на одредена потесна средина што влијае на неговата идејна и политичка ориентација и го прави свесно или спонтано толкувач на одредени интереси и барања. За научно интерпретирање на историските настани не е битен неутрализмот на испитувачите, туку е битно дали испитувачот припаѓа на силите кои се за понатамошен општествен прогрес или на силите кои се за конзервирање на постојните општествени односи. Воопшто, но во суштина точно, може да се констатира дека сите прогресивни сили во сите историски епохи биле заинтересирани за што понаучно сфаќање на историјата само ако историската ограниченост на одделни епохи условувала релативност на научното сознание. Историчарите-марксиста кои го усвојуваат погледот на светот на работничката класа

го имаат тоа предимство што кај нив максимално се приближуваат идејната и политичката ангажираност и научната објективност.

Приврженици на теоријата на дистанцата има и меѓу наставниците по историја, само што е тоа повеќе поза и повторување на мислењето на „објективните“ историчари — научници отколку сопствено убедување. На сите нив може да им се одговори со зборовите на нашиот истакнат испитувач од поновата историја на СФРЈ. Иако во теоријата на дистанцата има еден дел вистина „со тоа не може да се негира потребата и можноста за испитување на настаните кои се завршени без обзир каде се случиле. Завршените настани го изгубиле тековниот политички карактер и со тоа се ослободиле од актуелните политички наслојки. А со самото тоа е и можно, подвлекуваме, независно од близината на настаните да се прикажат основните развојни линии на одредените процеси со нивните општествено-политички карактеристики, а фактите на кои се засновуваат оценките треба критички да се проверат и систематизирано да се изложат“ (Бранко Петрановиќ, О неким проблемима обраде историје ФНРЈ, ЈИЧ бр. 1, Београд 1962, стр. 70).

Но ако меѓу историчарите — научници може да има полемика за теоријата на дистанцата, таа за наставната пракса на социјалистичкото училиште е неприфатлива. Воспитната функција на историјата како наставен предмет се огледа, меѓу другото, и во тоа колку таа придонесува за воспитување на учениците како идејно определени и политички ангажирани членови на нашето социјалистичко самоуправно општество. Тоа воспитување може и мора да се остварува на сите историски содржини, но практичната проверка на тоа воспитување може најдобро да се изведе на содржините од современата историја, вклучувајќи ја тука и актуелната тековна политика.

Дури поврзувањето на марксистичкото толкување на минатото со политичкото ангажирано толкување на актуелните општествено-политички движења во светот и кај нас можат да се остварат оние задачи кои ги формулираат нашите наставни програми. Тогаш историјата, како еминентно воспитен предмет, ќе придонесе, меѓу другото, и:

— за воспитување на почитувањето на борбените и слободољубивите традиции на нашите народи и народности и за негување на љубовта и приврзаноста спрема нашата заедничка татковина СФРЈ;

— за воспитување на братството и идејната заедница на народите и народностите на СФРЈ што особено дошло до израз во социјалистичката револуција и социјалистичката изградба;

— за воспитување на разбирањето за другите народи и за негување на смислата за потреба на рамноправна соработка меѓу народите во духот на интернационалистичката политика на СКЈ:

— за воспитување на класната социјалистичка свест, за одговорноста и за негувањето на критичкиот дух и на социјалистичкиот хуманизам во согласност со целите на југословенското самоуправно социјалистичко општество.

II

Истакнавме дека сите наши наставни програми по историја за основните училишта и гимназиите принципиелно правилно го третираат значењето на современата (повоена) историја. И програмските содржини претставуваат значаен прилог на конкретизацијата на тие принципи. Конкретните содржини од повоената историја се формулирани горе-долу успешно во сите наставни програми. Тие содржини се стандардни, главно со исти теми со разлика во бројот на тезите и со помала или поголема инвентивност во нивните формулации.

Во прикажувањето на програмските содржини од повоената историја овде ги изоставуваме новите коригирани програми за основните училишта и гимназиите во СР Србија. Авторите на овој реферат се активни учесници во изработката на тие програми и им се чини дека решенијата за прашањата од новата историја во тие програми се најпогодни за сегашната ситуација. За нив ќе се зборува во подоцнежното излагање.

Сегашните наставни програми за историја во основните училишта на поновата (повоена) историја ѝ посветуваат две завршни поглавја кои најчесто гласат: „Светот по II светска војна“ и „Југославија по II светска војна“. Како пример кој е типичен за првото поглавје ќе ја земеме новата програма за основните училишта во СР Црна Гора каде се предвидуваат пет методски единици кои всушност се пет одделни наставни теми од капитално образование и воспитно значење. Темите се следните:

- Развојот на социјализмот по Втората светска војна;
- Кризите во односите помеѓу Големите сили и создавање на блокови;
- Активната мирољубива коегзистенција и улогата на неврзаните земји;
- Развојот на науката и техниката;
- ООН и нејзината борба за сочувување на мирот во светот.

Слична е формулацијата на темите и во наставните програми во СР Хрватска, СР Босна и Херцеговина, а донекаде и во програмите во Македонија и Словенија. Програмата на Босна и Херцеговина за излагање на овој материјал предвидува три часа, а во словенечката и во македонската програма не се одредува никаков задолжителен фонд на часови.

За второто поглавје „Југославија по II светска војна“ ќе ја наведеме како пример наставната програма за основните училишта во СР Хрватска. Тука за повоениот развој на нашата земја се предвидуваат следните теми кои всушност се методски единици:

— Развојот на социјалистичка Југославија до работничкото самоуправување;

— Развојот на самоуправниот социјализам во Југославија;

— Нови патишта за изградба на федерацијата на југословенските народи;

— Улогата на нашата земја во борбата за мир и за рамноправни односи меѓу народите;

— Науката, техниката и културата во светот и кај нас.

Слична е тематиката и кај останатите наставни програми по историја за основните училишта. Програмата на Босна и Херцеговина на ова поглавје му посветува сè на сè четири часа за излагање на нов материјал, додека наставните програми на Македонија и Словенија не пропишуваат вкупен број на часови.

Воопшто може да се констатира дека програмските содржини од поновата историја ги предвидуваат основните теми без кои не можат да се сфатат современите движења во светот и кај нас. Темите главно се добро одбрани и научно и идејно добро формулирани. Но и покрај тие неоспорно позитивни страни, на поглавјата од современата историја во сите наши наставни програми би можело да им се забележи следното:

— тезите со кои се прецизираат наставните содржини на одделни наставни теми, односно методски единици, не се секогаш доволно разработени и прецизирани;

— во сите програми каде се одредува фондот на часовите за поглавјата и наставните теми е даден мал фонд на часови, а каде не е одреден постои реална опасност да се посвети уште помалу внимание;

— објаснувањата и методските упатства за реализација на овој дел на програмата се многу штурни, иако во реализацијата на овој материјал има најмногу тешкотии, па помошта на наставниците како стручна така и методска за овој материјал е најнеопходна.

Споменатите недостатоци на нашите програми мораат негативно да делуваат на нивната реализација. Овде најмалку може да се дозволи многубројните проблеми за реализирање на образовно-воспитната задача да зависи скоро исклучиво од иницијативата, снаодливоста, инвентивноста, способноста и волјата на самите наставници. Затоа со право можеме да констатираме, и тоа без никакви испитувања, дека резултатите од реализацијата на овие делови од програмата се многу различни и дека вистинскиот нивни ефект е доста скромн. Затоа и анкетите на опште-

ствената јавност најмногу се осврнуваат на овој период и врз основа на неговите слаби резултати се изведуваат заклучоци за ефектот на наставата по историја во целина.

Слични недостатоци се забележуваат и во програмските содржини од современата историја во наставните програми за гимназиите. Во овие програми темите за нашиот повоен развој се дадени поразработено и поконкретно. Освен тоа учениците на гимназиите за нашиот развој многу признаваат низ наставата по предметот основи на науката за општеството со општественото уредување на СФРЈ. Наспроти тоа, проблематиката за развојот на современиот свет е дадена доста неразработено, така што не одговара ниту на возраста на учениците ниту на образовното и воспитното значење на овој материјал. Освен тоа гимназиските програми (освен во Србија и Црна Гора) не го фиксираат бројот на часовите резервирани за повоената историја што мора да услови произволност и во обемот и во длабочината на интерпретацијата на материјалот.

III

Современите движења во нашето општество, особено по 21 седница на Претседателството на СКЈ и Писмото на Претседателот и Извршното биро на СКЈ, условија посилна идејна, општествена и политичка активност во нашата земја. Во таа општа интензивност на идејната и политичката работа покренати се и многу акутни и актуелни прашања на образованието и воспитувањето на учениците. Во склопот на таа општествена активност вниманието го привлекле и нашите наставни програми, особено од предметите кои припаѓаат на областите на општествените науки. Природно дека не е изоставена и историјата како најопшт, најсеопфатен и за наставата многу значаен предмет. Низ печатот и останатите средства за масовна комуникација и на компетентните собири на разни општествено-политички организации изразени се низа оправдани забелешки како на ефикасноста на наставата воопшто така и на наставните програми одделно.

Таа жива општествена активност влијаела стручните педагошки служби и стручните друштва да посветат поголемо внимание на проблемите за образование и воспитување. Скоро во сите републики и покраини се пристапи кон корекција на наставните програми за историја и тоа како во основните училишта така и во училиштата од втор степен, посебно во гимназиите. Кога се работи за прашањата од современата (повоена) историја ни се чини дека најодлучен зафат е извршен во новите коригирани наставни програми на СР Србија (без покраините). Авторите на овие редови во изработката на тие коригирани програми најактивно учествувале. Затоа ќе бидат слободни тие решенија да ги соопштат како би размениле мислење низ дискусија за овој, за ефикасноста на нашиот предмет, многу значаен материјал.

За разгледување ќе ги земеме содржините од поновата историја од наставните програми за гимназиите, бидејќи таа проблематика овде е најразвиена. Содржините во новата коригирана програма за основните училишта концепциски се потполно слични со гимназиските. Тие всушност се стеснети и претставуваат прилагодена верзија за возраста на учениците и задачите на основните училишта.

Поновата (повоена) општа историја ги опфаќа претпоследните поглавја под стандардниот наслов „Светот по II светска војна“. Тоа поглавје го опфаќа комплексот од трите наставни теми и тоа:

Првата наставна тема под наслов „Блоковската поделеност на современиот свет“ ги опфаќа следните три методски единици:

- Резултатите на Втората светска војна, мировните договори и создавањето на ООН;

- Формирањето на блоковските сили и ладната војна;

- Воените жаришта на Блискиот и Далечниот исток.

Втората наставна тема под наслов „Современиот социјализам и работничкото движење во светот“ ги опфаќа следните методски единици:

- Јакнењето на социјализмот и неговото претворање во светски процес;

- Судирот помеѓу догматизмот и творечкиот марксизам во теоријата на работничкото движење и судирот помеѓу хегемонизмот и политиката на рамноправноста во праксата на социјалистичките држави и работничкото движење;

- Меѓународното значење на борбата на Југославија за рамноправни односи меѓу државите и придонесот на Југославија за теоријата и праксата на социјалистичкото движење;

- Специфичните патишта на развојот на одделни социјалистички земји.

Третата наставна тема под наслов „Политиката на неврзувањето и активната мирољубива коегзистенција“ ги опфаќа следните три методски единици:

- Крахот на колонијалниот систем и појавата на новите независни држави во Азија и Африка;

- Суштината на политиката на независноста и улогата на Југославија во афирмацијата на таа политика;

- Активноста на неврзаните земји во борбата за мир и прогрес (конференциите на неврзаните и другите форми на нивната меѓународна активност).

Ни се чини дека овие 10 методски единици претставуваат минимум за да можат во гимназиите сестрано да се обработат современите општествени движења во светот на начин кој одговара на задачите на ангажираното социјалистичко училиште и

возраста на гимназистите, идни активни и значајни членови на социјалистичкото самоуправно општество. Сметаме дека овој материјал би требало да се предвиди во наставните програми на сите видови училишта, природно, со одредени модификации според возраста на учениците и карактерот на училиштето и фондот на часовите.

Иако сите нови коригирани програми за историја му посветуваат подолго внимание на нашиот повоен развој, ни се чини дека и во овој дел на нашите наставни програми можат да се извршат сè уште одредени подобрувања. Тоа би било во согласност со современите движења во нашето општество кои се со таков интензитет што програмскиот материјал од овој вид треба често да се менува за да не се програмите надминати со настаните. Затоа овде, како наш предлог, ги изнесуваме решенијата на наведената наставна програма за гимназиите во СРС, бидејќи ни се чини дека е згодна за сегашните прилики.

Во наведената програма нашата повоена историја е дадена во рамките на последното поглавје под насловот „Социјалистичка Југославија по II светска војна“. Се водеше сметка конкретните содржини да не го повторуваат оној материјал кој инаку многу детално се изучува во рамките на предметот основи на науката за општеството со општественото уредување на СФРЈ. И ова поглавје, како и претходното, опфаќа три наставни теми:

Првата наставна тема го носи насловот „Зацврстување на придобивките од Народната револуција“, а ги содржи овие три методски единици:

— Југославија во периодот на зацврстувањето на политичките придобивки од социјалистичката револуција (1945—46);

— Почетокот на планската социјалистичка изградба во нашата земја;

— Надворешната политика на Југославија до 1948 година.

Втората наставна тема гласи: „Југославија во борба за рамноправни односи меѓу државите“, а ги опфаќа овие три методски единици:

— Суштината на судирот меѓу Југославија и СССР;

— Резолуцијата на Информбирото и борбата на нашата земја за рамноправност меѓу државите;

— Крахот на политиката на Информбирото и нормализација на односите меѓу Југославија и СССР и останатите социјалистички држави.

Третата наставна тема гласи: „Југославија во изградбата на самоуправното општество и социјалистичката демократија“, а ги опфаќа овие четири методски единици:

— Суштината на самоуправниот систем во Југославија;

— СКЈ како водечка сила на југословенското социјалистичко општество;

— Суштината на стопанските и општествените реформи во нашата земја;

— Борбата на СКЈ против деформациите во нашето општество.

И овде, како во претходното поглавје, материјалот е распореден во 10 методски единици. Со тоа на повоената историја ѝ се посветува многу поголемо внимание отколку во сите досегашни наставни програми. Сметаме дека тоа е во согласност со образовното и воспитното значење на нашиот предмет и во духот на нашите нови политички движења.

IV

На крајот на нашето разгледување за современата историја во нашите наставни програми ќе изнесеме некои размислувања за специфичности на работата за реализација на овие значајни содржини. По нашето мислење со тие содржини можат да се постигнат значајни образовно-воспитни резултати отколку во било кој дел на наставната програма за историја.

Со успешното реализирање на програмските содржини од современата историја може да се постигне следното:

— учениците да се информираат за суштината на најзначајните настани во светот и во нашата земја и тоа во времето во кое живеат и работат;

— учениците да се поттикнат самостојно да ги следат современите движења во светот и кај нас преку информациите на средствата за масовна комуникација;

— учениците да се оспособат одделни настани од современото стопански, политички и културен живот да ги сфатат како манифестации на подлабоки општествени движења, забележувајќи ги на конкретен материјал причините и последиците на современите клучни општествени појави процеси;

— учениците современите настани да ги следат како класно свесни, идејно определени и практично ангажирани членови на нашето социјалистичко самоуправно општество.

Успешното изведување на наставата од современата историја не е едноставна и лесна работа. Наставникот, покрај солидното и тесно стручното знаење, мора да поседува и општа, политичка и педагошка култура и мора да биде живо заинтересиран за новата литература — историска, теоретско-марксистичка и публицистичка. Образованието на наставникот за реализирање на овој дел од наставната програма не може никогаш да биде завршено, бидејќи непрекинато течат нови настани, појави и процеси и се

појавуваат нови дела кои попотполно и понаучно ги осветлуваат. Покрај доброто познавање на историјата на претходните периоди и марксистичката теорија, покрај следењето на публицистичката и научната литература и информациите на средствата за јавна комуникација, наставникот мора и сам да биде ангажиран општествен работник кој со своето убедување, со ставот и со работата ќе делува на учениците воспитно во согласност со моралот и идеологијата на југословенското социјалистичко и самоуправавачко општество.

Успешната реализација на овој дел од наставната програма е олеснета со фактот што учениците за овој период од историјата доста сознаваат надвор од наставата по историја и тоа:

— со самостојното следење на информациите на средствата за масовна комуникација;

— со учеството во разни форми на идеолошко-политичката вончасовна активност во училиштето и во широката општествена средина (младинската организација, ученичките клубови, училишните универзитети, групите на младите историчари, марксистички, географи, трибината на младите и т.н.);

— со учеството во разни пригодни свечености во училиштето и во градот (Денот на училиштето, Денот на ЈНА, Денот на Републиката, Денот на востанието, Денот на ООН и т.н.).

Наставникот по историја е должен да го следи степенот на учеството на учениците во воншколските форми на идеолошко-политичката работа и самиот да биде иницијатор и активен учесник во наведените активности и како компетентен специјалист и како реализатор на целите и задачите на својот предмет. На овој начин наставникот по историја ќе ги подготви учениците подлабоко да ја сфатат на часовите историјата на современите општествени движења.

Треба да се истакне и следната особина на овој дел од програмата. Бидејќи се работи за современи општествени движења и за незавршени процеси, нашите сознанија за нив се подложни на постојани промени. Затоа е особено важно наставникот по историја систематски да собира материјал и литература кои ќе му ја олеснат обработката на одделни наставни теми и методски единици. Наставникот треба да собере документација која треба да содржи:

— одредени статии од печатот, при што е пожелно училиштето или наставникот да комплетира, макар еден истакнат дневен весник (Борба, Политика, Ослобођење, Дело, Нова Македонија);

— одбрана општа публицистичка литература;

— некое истакнато списание со општествено-политичка содржина;

— одбран фотографски и аудиолошки материјал со актуелна општествено-политичка содржина;

— значајни документи од нашите општествено-политички тела и организации;

— хронолошко-фактографски белешки и изводи од печатот и публицистичко-политичката литература (кои треба да ги води секој наставник).

Средениот материјал од ваков вид ќе му ја олесни на наставникот успешната реализација на овој дел од програмата. Во собирањето на овој материјал можат да се ангажираат учениците, при што тие, во текот на собирањето, би ги продлабочувале своите информации, а тоа би им го олеснило усвојувањето на материјалот, како и неговото осмислување и воопштување.

За успешната реализација на овој дел од наставната програма потребен е и посебен методски пристап кој ќе зависи од содржината, актуелноста и политичко-воспитното значење на материјалот. На наставникот не смее да му биде првостепена цел на учениците да им изложи што повеќе релевантни факти кои треба да ги запаметат. Многу е поважно активирањето на учениците, нивното оспособување самостојно да ги следат современите настани воочувајќи ја нивната суштина. Затоа треба повеќе да се користат формите на работата како што се: реферати на учениците, групна работа, Радио и ТВ — емисии, предавања на компетентни специјалисти, разговори со истакнати општествено-политички и научни работници и тн. За овој дел на програмата учебникот треба да биде повеќе помошно средство и потсетник отколку средство за класичен начин на учење. Успешната реализација на овој дел од програмата зависи и од рационалното планирање на материјалот. Треба посебно да се нагласи дека наставникот по историја е должен да обезбеди фонд на часови кој е неопходен за темелна обработка и усвојување на овој значаен дел од програмата.

На крајот нагласуваме дека полна реализација на овој дел од програмата зависи во прв ред од стручната и методската оспособеност на наставникот по историја. Иако тежиштето на таа работа треба да биде на самоусовршување, стручните служби, научните институции и општествените организации би морале да посветат повеќе внимание на:

— систематското одржување на семинарите, летните школи и симпозиумите каде би се обработувале клучните процеси во светот и кај нас.

— публикувањето на научно-историската и социолошката литература за проблемите од современата историја;

— посистематско издавање на публицистичко-информативната литература наменета на наставниците и на учениците;

— изработката на библиографии на одбрана литература за современите настани;

— пополнувањето на училишните библиотеки со литература, печат и периодична публикација;

— поголема соработка на училиштата и средствата за масовна комуникација.

Завршувајќи го излагањето очекуваме дека истото ќе придонесе на посестраното согледување на овој за наставата по историја значаен проблем.